

Het Bokje in de Bergvennen

Harm A. Meek

Inleiding

Voor veel vogelaars is het Bokje een vogelsoort die ze niet jaarlijks te zien krijgen. Tijdens mijn onderzoek in de Bergvennen (gemeente Denekamp) heb ik de mogelijkheid gehad de soort nader te bestuderen. Het is gebleken dat deze vogelsoort in de trektijd in ongewoon grote aantallen in dit gebied kan voorkomen. Bovendien overwintert het Bokje hier zolang de winter het toestaat. Hoewel mijn onderzoek niet alleen deze soort betrof, heb ik tijdens het winterhalfjaar in toenemende mate mijn bezoeken afgestemd op deze vogelsoort. In de loop der jaren heb ik meer dan zeshonderd Bokjes gezien. In dit artikel wil ik ingaan op de biotoop, het gedrag en op de aantalsvariatie van deze soort in de loop van het jaar.

Methode van onderzoek

Aangezien het Bokje een moeilijk waarneembare soort is heb ik voor mijn onderzoek een bepaalde strategie ontwikkeld. In principe bezoek ik de Bergvennen tweemaal per maand. Zeker in de wintermaanden hoeft dat niet éénmaal per twee weken te betekenen. Een plotselinge weersverandering kan dan ook aanleiding zijn tot een bezoek. Bij langdurige vorstperioden of grote droogte vinden er minder bezoeken plaats, hoewel ik in het geval van ijsvorming ook nog een andere reden heb om de Bergvennen te gaan bezoeken.

De wijze waarop het terrein wordt doorkruist, is afgestemd op zijn geringe vluchtafstand. Wanneer ik met een aantal andere waarnemers in het veld ben, lopen wij in een breed front. Als ik alleen ben loop ik een zigzag- dan wel een heen-en-weerkoers. Deze intensieve wijze van het doorkruisen van het terrein is een extra reden

om niet meer dan gemiddeld tweemaal per maand het terrein te bezoeken.

Biotoop

Het Bokje vertrouwt heel sterk op zijn schutkleur (en terecht!). Het is dus niet ongewoon dat op circa vijf meter van een druk belopen pad de Bokjes blijven zitten, terwijl de Watersnip al vertrokken is bij het naderen van de eerste bezoeker. Het Bokje heeft een heel duidelijke voorkeur voor dekking die niet te dicht is en bestaat uit verspreid staande rietstengels of polletjes Pijpenstro. Hier foerageren ze ook. De optimale biotoop lijkt laag ontwikkelde vegetatie te zijn zoals dat voorkomt in marginale situaties nabij venen. De bodem moet goed nat zijn, eventueel met een laagje water. Er moet sprake zijn van een wat mossige en slikachtige bodem tussen de pollen.

De voedselsituatie is sterk afhankelijk van de wa-

Het Bokje heeft een heel duidelijke voorkeur voor dekking die niet te dicht is en bestaat uit verspreid staande rietstengels of polletjes Pijpenstro.

Foto: Henk Harmen.

terstand. Ik ga er vooralsnog vanuit dat Watersnip en Bokje vergelijkbaar voedsel zoeken. Als de bodem van een ven uitdroogt kan een Watersnip met zijn langere snavel dieper komen en zo toch nog wat vinden. Je ziet in zo'n uitdroogsituatie bij het Bokje een voorkeur voor de onmiddellijke omgeving van een rietpol. Soms worden vroegere voetsporen gebruikt: er zijn dan vijftien tot twintig gaatjes binnen een voetafdruk aan te treffen. Vermoedelijk gaat de vogel als een soort naaimachine hier zijn voedsel aanboren.

Als de waterstand stijgt zal de Watersnip zich door zijn langere poten beter weten te handhaven. Met andere woorden het Bokje zal kritischer (moeten) zijn. Bij hoge waterstanden en bij grote droogte in de trektijd blijkt de Watersnip inderdaad talrijker dan het Bokje. Daar staat dan tegenover dat het Bokje bij vorstinvall langer blijft en eerder terug is. Gemiddeld is het Bokje in de Bergvennen telkens talrijker dan de Watersnip. Het record voor het Bokje hier is tweeëndertig exemplaren op 5 oktober 1989. In het nabijgelegen vloeiveld van Nordhorn is de Watersnip in de trektijd duidelijk steeds talrijker dan het Bokje. In dit gebied is er minder sprake van een slechts gedeeltelijke dekking zoals in de marginale situaties in de Bergvennen. Ook is de waterkwaliteit hier anders, namelijk voedselrijker en minder zuur. Het is voor mij onduidelijk of de lage pH van het Bergvennenwater een rol speelt. Door de ingrepen van een aantal jaren geleden is het water van het meest zuidelijke ven minder zuur geworden. Ten gevolge van de droogte voor 1998 is deze verandering vrijwel niet doorgedrongen tot het voedselgebied van het Bokje in de Bergvennen.

In de Baltische staten komt de soort in de trektijd voor op weilanden die gedeeltelijk met stalmest zijn bedekt. Vooral wanneer de stalmest enige tijd heeft kunnen 'werken' is dit aantrekkelijk voor het Bokje. Op de Veluwe is sprake van een vergelijkbare biotoop als in Twente, namelijk oevers van enigszins zure venen. In Friesland zijn grotere aantallen aangetroffen in marginaal Riet. Op Terschelling heb ik de volgende varianten vastgesteld tijdens de herfsttrek: droog duinzand, drasse zeekraalveldjes en drasse weilandjes.

Gedrag

Een zeer opvallend kenmerk van de Bokjes is dat ze individueel opvliegen bij verstoring. Ook in situaties waarin ik meer dan tien vogels op een klein gebied aantref, vliegen er zelden twee vogels tegelijk op. Andere steltlopers trekken vaak gezamenlijk en vliegen dan ook als groep op. Bij het Bokje wordt het opvliegen van een soortgenoot kennelijk niet gezien als een signaal van gevaar. Wel kan het zijn dat zij zich onmiddellijk terugtrekken op minder opvallende plaatsen. De plekken waar zij foerageren zijn veelal niet dezelfde als waar zij zich terugtrekken bij gevaar. Op verscheidene 'open' plaatsen kun je sporen vinden van voedselzoekende Bokjes. De plaatsen waarvandaan zij opvliegen zijn meestal nabij of onder polletjes gelegen. Heel kenmerkend is het wat poepjes op korte afstand van een polletje aan te treffen om vervolgens het Bokje te zien opvliegen van onder het polletje. In ten hoogste 1% van de gevallen heb ik het Bokje kunnen zien terwijl het beestje bleef zitten. Opvallend is daarbij de horizontale paalhouding waarbij de kopstreden overgaan in de rugstreden. Hierdoor wordt de indruk versterkt van horizontale Pijpenstrootjes. De vogel blijft in deze houding verstarren ondanks nieuwsgierige blikken. Je ziet dan ook dat de vogel ademhaalt. Ook heb ik een exemplaar in één geval zachtjes zien bewegen 'in de wind', waarbij ik het vermoeden heb dat de vogel dit bewust deed, aangezien de windsterkte gering was. In drie gevallen heb ik de vogel zelfs verscheidene minuten kunnen bestuderen en in één geval zelfs uitgebreid kunnen fotograferen. Telkens heb ik de plek kunnen verlaten zonder dat de vogel opvloog. Ondanks de goede schutkleur kan het Bokje toch wel eens het slachtoffer zijn van een predator. Dit heb ik driemaal waargenomen. Ook vormde een laars of een rietsnijder wel eens een bedreiging. Wanneer de vogel wel opvliegt gebeurt dat gewoonlijk zwijgend, maar in ongeveer tien procent van de gevallen hoor ik na het opvliegen een zacht, schor geluid. Hierbij valt het mij op dat vooral individuen die tot een groter gezelschap behoren, geluid maken. Helaas heb ik dat niet voldoende systematisch bijgehouden. Maar in groepen groter dan tien exemplaren is het roep-

Gemiddeld is het Bokje in de Bergvennen telkens talrijker dan de Watersnip. Deze foto werd gemaakt op de Zuidpolder IJmuiden van een doortrekker op 12 oktober 1992.
Foto: J. van 't Hof.

percentage eerder 20-30% en in groepen kleiner dan vijf exemplaren bevinden zich eigenlijk alleen maar zwijgzame vogels. Tijdens het opvliegen zijn er voldoende herkenningpunten om er zeker van te zijn dat het geen Watersnip betreft:

- het (bijna ontbreken van) geluid;
- de verhouding snavel lengte-kop lengte; bij de Watersnip is de snavel duidelijk langer;
- de wijze van opvliegen: de Watersnip met snelle haken, snel stijgend en definitief verdwijnend; het Bokje met één of twee flauwe bochten en vervolgens in een lage boog na vijftig tot honderd meter weer landend. Een vogel die daarna voor de tweede keer wordt opgejaagd, heeft vaak een grotere vlucht afstand. In plaats van minder dan één meter wordt dat drie tot vier meter.

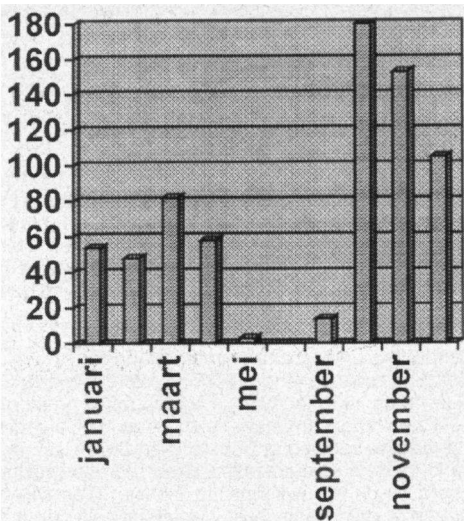
Seizoensvariatie

Nu wil ik iets dieper ingaan op de aantallen van het Bokje in de Bergvennen. Voor de Bokjes geldt dat ze in een breed front over Midden- en West-Europa trekken. Wel zou door langdurige weersystemen (bijvoorbeeld aanhoudende oostenwind) een concentratie kunnen ontstaan, maar over dit soort verbanden is bij het Bokje niets bekend. Voor wat betreft de fenologie verbaas ik mij over de vroege waarnemingen in juli tot in begin augustus (Atlas voor Winter- en Trekvogels). Overigens geldt ook voor andere steltlopersoorten uit Scandinavië dat ze ongewoon vroeg opduiken. Dit roept de vraag op: 'moeten ze nog of zijn ze al geweest?'. Redelijk intensief onderzoek in de Bergvennen heeft alleen september- en latere waarnemingen opgeleverd. De laatste voorjaarswaarnemingen vallen in de eerste decade van mei.

Voor de liefhebbers van getallen heb ik nog een doortrekgrafiek. Deze is gebaseerd op door mij uitgevoerde tellingen in de periode van 1982 tot en met 1997.

Opmerkingen bij de grafiek

1. De najaarstrek begint half september, heeft zijn top in oktober met soms een flinke staart in november;
2. In een zachte winter blijft een klein aantal vogels in het terrein;
3. De echte voorjaarstrek is zwakker dan de najaarstrek en vindt plaats in maart-april;
4. Binnen deze grove beschrijving zijn nog enkele details te noemen. Het is enkele keren voorgekomen dat er in december een vorst- of sneeuwval plaatsvond en daarna één in februari. Dit laat een sterke teruggang zien in respectievelijk december en februari. Zowel in januari als in maart is dan een kleine terugkeerpiek zichtbaar. De vogels houden het uit bij korte vorstperiodes

Grafiek 1. Maandtotalen van waargenomen Bokjes in de Bergvennen in de periode van 1982 tot en met 1997.

langs sloten en beken, zoals uit verscheidene waarnemingen in januari-februari is gebleken. Dit komt overeen met de waarnemingen op de Shetlands waarbij de vogels bij sneeuwval de kust opzoeken. Bij dooi na een echte winter duurt het enige tijd voor de vogels zijn teruggekeerd. Kennelijk hebben ze ons land dan echt even verlaten.

5. Bij overvloedige neerslag, zoals in januari 1998, valt het op dat de vogels ook de Bergvennen verlaten. Veel terrein is minder geschikt geworden door te veel water. Daartegenover staat dat een ruimere keuze aan drassige weilanden is ontstaan.

Conclusies

1. Het Bokje vertrouwt sterk op zijn dekking en zal door het opvliegen van andere vogels niet tot andere gedachten komen;
2. Als gevolg van punt 1 zal deze soort vrijwel steeds individueel opvliegen;
3. Bij het naderen van gevaar zal de vogel met voedselzoeken stoppen en onmiddellijk een gestrekte houding (horizontale paalhouding) aannemen;
4. De vogel houdt zich bij voorkeur op in overgangssituaties van nat naar droog; deze kunnen voorkomen aan randen van vennen en meren, maar ook ontstaan in situaties van toegenomen neerslag (najaar);
5. In niet te strenge winters overwintert deze soort in ons land;
6. De vogel is uitermate flexibel en zal in zijn overwinteringsgebied in Noordwest-Europa zowel door de vorstgrens als door hoeveelheid neerslag zijn voedselgebied aanpassen.

■ Harm A. Meek, De Plevier 7, 7591 JJ Denekamp, (0541) 35 30 95. meek@xs4all.nl
homepage: <http://www.xs4all.nl/~meek/birds/reports.htm>

LITERATUUR:

Cramp, S. & K.E.L. Simmons (Eds.) (1982): The Birds of the Western Palearctic. Volume III: Waders to Gulls.
Glutz Von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel (1977): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 7/II, Charadriiformes.

Verder enkele reacties naar aanleiding van mijn oproep via Email, waaronder van Januus Elts, Estland en Robert Keizer, Wageningen.